

»Slike, ki se predstavljajo, so pa res tako krasne, da jih je veselje gledati«

Začetki kinematografa v Ormožu

Film je podoba v času milijon podob; je podoba zabave in je podoba umetnosti, razkriva odnose, obsoja, kaže, kaj je nepravilno, popelje nas v preteklost, ki vpliva na sedanjost, pokaže skrite kotičke sveta, ki jih televizija in poročila ne bodo nikoli dosegla. Obisk kinematografa je ljudem nekoč predstavljal poceni zabavo, mnogokrat tudi edino. Kinematografska dela pa so bistven del naše kulturne dediščine, so ključni element za spoznavanje preteklosti in razmislek o naši civilizaciji.

22. marca 1895 sta brata Lumiere v Parizu na Nacionalnem združenju za spodbujanje trgovine osupnila gledalce »z živimi slikami delavcev, ki prihajajo na cesto«. Prizor odhoda delavcev iz Lumierjeve tovarne je trajal minuto in ga je sestavljalo kar 800 sličic. Prvo javno filmsko predstavo sta brata imela decembra 1895 v neki pariški kavarni, kjer je bil celovečerni spored sestavljen kar iz enajstih filmov. Njun izum je dosegel svoj namen, svoj patent sta leta 1897 prodala bratoma Pathe. Film se je nato začel širiti po svetu, pomenil je začetek nove umetnosti, oblikovati si je začel svoje stalno občinstvo ter postal najdostopnejša oblika zabave.

Gostovanja potujočih kinematografov predstavljajo prvo obdobje kinematografije na Slovenskem. Predstave so hitro pritegnile zanimanje obiskovalcev, zato so bila gostovanja v mestih pogosta. V prvih letih so filmi obstajali v glavnem v enem samem nekajminutnem posnetku, ki je prikazoval kakšen skeč ali kratek igrani prizor, predvajanja so bila ob plinski luči, slike so bile zabrisane. Pogoji za postavitve gostujočega kinematografa je bilo dovoljenje za najem primerne prostora za predvajanje, ki ga je vsakokratnemu lastniku potujočega kinematografa izdala pristojna občina. Projekcije nemih filmov v kinematografih so spremljali glasba in zvočni učinki, ki so se prilagajali prizorom na platnu. Lastniki kinematografov filmov niso pogosto menjavali, zato so potovali iz kraja v kraj, kar jim je omogočala tudi železnica. Ormož pri tem ni bil izjema.

Podatka, kdaj so se Ormožani prvič srečali s kinom, zaenkrat nimamo, zagotovo pa lahko trdimo, da so bili očarani nad podobami na filmskem platnu, navdušeni in pretreseni nad zgodbami, ki so nudile intenzivno estetsko, čustveno in čutno izkušnjo. Dober obisk v gostujočih kinematografih je spodbudil posameznike, da so si pridobili dovoljenje za postavitve rednega kina. Z naraščanjem števila filmov so se spremenile tudi prostorske zahteve – potrebne so bile prostorne dvorane, ki so sprejele veliko ljudi.

Po prvi svetovni vojni so se v kulturnem življenju začela zlata dvajseta leta. Film je postal širokim množicam dosegljiva poceni zabava. Znano je, da je med obema vojnama kinodvorana v Ormožu stala na območju današnje Skolibrove ulice. Pogoji za postavitve kinematografa je bilo dovoljenje za najem primerne prostora za predvajanje. V času med obema vojnama je bil v registru obrtnikov za mesto Ormož vpisan pod dejavnost »kinooperaterstvo« en obrtnik. To je bil ključavničar Avgust Kreutz starejši iz Ormoža.³

¹ Katja Zupanič, direktorica Zgodovinskega arhiva na Ptuj, arhivska svetovalka, Vičava 5, Ptuj, katja.zupanic@arhiv-ptuj.si.

² Časopis Štajerc, 1909.

³ SI_ZAP/0043, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, 1889–1961, šk. 35, knjiga št. 39/2, Obrtni register za mesto Ormož 1899–1924.

Ormož, dvajseta leta 20. stoletja. Za to bišo – Foto atelje Polak v Skolibrovi ulici je bil nekdaj ormoški kino Edison (SI_ZAP/0219, Zbirka razglednic).

21. decembra 1922 mu je Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve v Ljubljani, podelila neprenosljivo dovoljenje za prirejanje vsakovrstnih kinematografskih predstav do preklica, najdlje pa do 31. decembra 1923. Ob tem so bili podani tudi posebni predpisi:

- med predstavami mora biti v obratnem lokalu navzoč imetnik dopustila oz. oblastveno odobreni poslovodja,
- ob nedeljah in praznikih je predvajanje predstav do pol enajste ure dopoldne prepovedano, predstave 24. decembra in zadnje tri dni velikega tedna so prepovedane,
- imetnik dopustila je dolžan imeti v obratnem prostoru vsak čas na vpogled pripravljeno spričevalo za strokovno

zmožnost operaterja, uradno potrdilo glede preizkušnje projekcijskega aparata, cenzurne karte ter načrte obratovališča,

- razlaganje slik, kakor recitacije, niso dovoljene. Razglašati se smejo samo oblastveno odobreni naslovi, podnaslovi in napisi,
- sporedi se morajo predložiti politični (policijski) oblasti I. stopnje kraja, kjer se nameravajo prirediti predstave najkasneje na dan menjave sporeda, vendar vselej pred prvo predstavo,
- predstave, pri katerih predvajajo slike, ki niso dopustne za otroke in mladino, se ne smejo razglašati samo kot predstave za odrasle; take predstave je treba objaviti z dostavkom, da za mladino in šoloobvezne otroke vstop ni dovoljen,
- po 23. kinematografski naredbi se mora predpisana omejitev obiska predstav za otroke in mladino objaviti v čakalnici in pri blagajni z razločno vidnim naslovom,
- za nadzorstvo se morata po 22. v mesecu vedno rezervirati dva sedeža v prostoru za gledalce,
- vsakočasno stajališče obrata mora biti dovoljeno od krajevne policijske oblasti; obratni prostori in obratne priprave morajo strogo odgovarjati predpisom kinematografske naredbe in biti odobrene od politične policijske oblasti I. stopnje kraja,
- glede izvrševanja zdravstvene, stavbne, požarne in varnostne policije je pristojna varnostna krajevna policija, njene naredbe je treba točno izpolnjevati.⁴

22. maja 1924 je Okrajno glavarstvo Ptuj kinopodjetniku Avgustu Kreutzu na njegovo prošnjo ponovno izdalo, pod posebnimi pogoji, dovoljenje za adaptacijo ključavničarske delavnice v prostor za kinogledališče, ki je imel tudi galerijo. Mdr. »je morala biti kabina za aparat zgrajena popolnoma ognjevarno, tudi strop je moral biti napravljen iz nezgorljivega materiala. Vrata kabine so se morala odpirati na zunan, projekcijska odprtina pa se je morala nahajati najmanj 2 m nad tlemi dvorane. Prav tako je moral med dvorano in delom ključavničarske delavnice, v kateri se je nahajalo ognjišče, zgraditi požarni zid.«⁵ Sedeži so morali imeti predpisano najmanjšo velikost in biti pritrjeni na tla. Povprečna višina stavbe je morala znašati najmanj 4.50 m, strop na spodnji strani pa je moral biti narejen iz štukature. »Pri stranišču, ki se zgradi na dvorišču, je nabaviti pisoar za moške in po en kloset za vsaki spol ločeno.«⁶ Dvorana je štela 20 vrst po 11 sedežev, 220 sedežev skupno. Za izvedbo zahtev je bil določen rok 5 mesecev. Odobritev za delovanje kinogledališča je bila izdana 16. septembra 1924. »Obratni prostori so iz stavbenih, požarnih in varnostno policijskih ozirov dopustni in se jih odobri.«⁷ Izpolniti pa je bilo treba še naslednje predpise: »Pritrdijo se vsi sedeži na tleh, pri vseh treh izhodih se napravi rudeča razsvetljava za

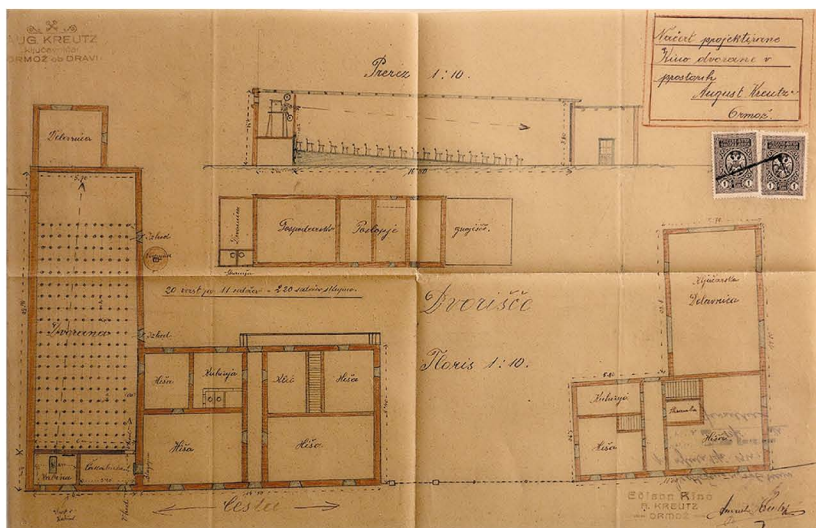
4 SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf.

5 Prav tam.

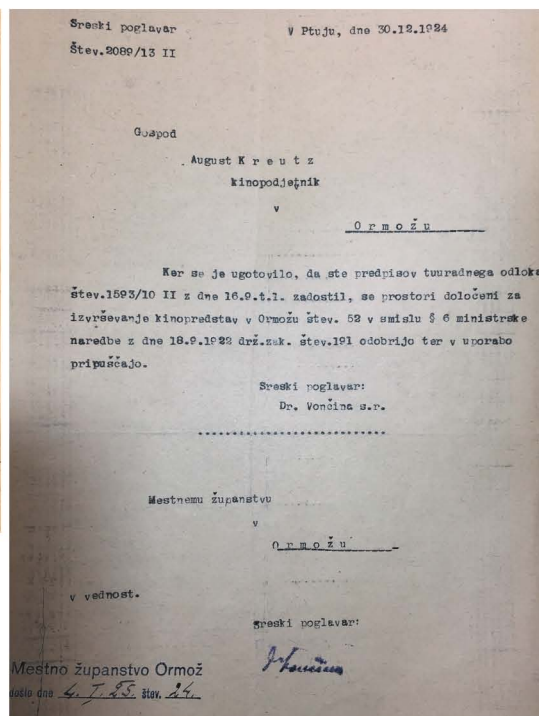
6 Prav tam.

7 Prav tam, Odobritev kino-gledališča, Ptuj dne 16. 9. 1924.

silo neodvisno od mestne električne razsvetljave, leseni podi se impregnirajo s prašnim oljem ter se redno čistijo, med dvema predstavama se mora ventilirati prostor s tem, da se najmanj 10 minut odprejo ventilacije, v prostoru za blagajno se mora urediti rešilno omarico, ki je opremljena s potrebnimi obvezili, razkužili in analeptiki (Cognac) – v obvezovanju je podučen lastnik sam, pri železni peči se mora postaviti zaslonjalo, da se zabrani žarjenje peči, pri vratih se prepreči občuten prepih, dohodi k straniščem se morajo vidno označiti, vrata stranišča morajo biti pod ključem.«⁸ Stranišče je bilo namreč leseno, na sodček, zato je moralo biti najstrožje poskrbljeno za čistočo (redno izpraznjevati sodčke). Zato je srezko glavarstvo priporočalo, da se tekom časa dogradi zidano stranišče s cementirano, tesno pokrito greznico.⁹

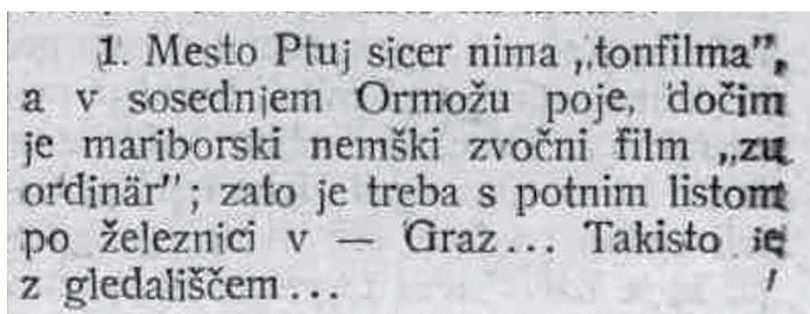

Nacrtni projektirane Kinodvorane v prostorih ključavničarske delavnice A. Kreutz, Ormož, maja 1924 (SI_ZAP/ SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šl. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf, nacrti dvorane).

Odobritev kinogledališča Avgustu Kreutzu z dne 30. 12. 1924 (SI_ZAP/ SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šl. 18, ovoj št. 74, Obrtne zadeve od A do Ž, Avgust Kreutz, kinematograf).

Leta 1931 ima Ormož že zvočni kino – Edison Ton Kino, A. Kreutz, Ormož. Časopis Narodna sloga 24. decembra 1931 objavi: »Ptujski kino – brez predstav. Dočim ima mnogo manjši Ormož v svoji hvalevredni podjetnosti že zvočni film, smo Ptujčani za praznike na nedoločen čas zaprli naše kino-gledališče. Očitni sadovi polovičarstva, maščevanje starih grehov«.

Narodna Sloga, Ptuj, 16. 1. 1932, Ptujška »križa«.

Otroci so si lahko ogledali risanke, ko so po platnu skakale različne živali in so se izvajali razni smešni prizori. Prevladovale so melodrame in komedije, sledili so jim vesterni in pustolovski filmi. Ob nemških so si obiskovalci lahko ogledali še ameriške, angleške, češke in francoske filme. Med igralci so tudi Ormožane najbolj navduševali

Greta Garbo, Marlene Dietrich, Hilda Hilderbrandt, Clark Gable, Mae West, Emil Jannings ter številni drugi, med njimi tudi slovenski filmski zvezdi Ita Rina ter nadvse uspešna filmska igralka nemškega filma sredi tridesetih let 20. stoletja, rojena 5. marca 1913 v Moškanjcih št. 79 pri Gorišnici, Angela Zalokar, očetu Slovencu,

⁸ Prav tam, str. 2.

⁹ Prav tam.

Antonu Zalokarju železničarskemu uradniku, rojen v Vidmu, župnija Videm-Krško in materi Frančiški, rojeni Novak. Starša se nista poročila v Gorišnici, glede na to, da je bil oče zaposlen na železnici, pa je možno predvidevati, da je ob rojstvu obeh hčera služboval na Železniški postaji Moškanjci. Še pred Angelinim vstopom v šolo se je družina preselila v Gradec, kjer je Angela obiskovala tudi dramsko šolo. S petnajstimi leti je v graškem mestnem gledališču doživela svoj prvi javni nastop v igri Gerharta Hauptmanna »Hanice pot v nebesa« (Hanneles Himmelfahrt). Čeprav ni imela formalne izobrazbe, je bila njena kariera zelo uspešna. Med leti 1928 do 1931 se je zasebno izobraževala pri znani gledališki igralki Lori Weiser, med leti 1935 do 1938 pa v Berlinu pri profesorici Margaret Langen. Po letu 1933 je delovala v »Deutsches Theater« v Berlinu. Blestela je v upodabljanju ženskih likov iz klasične dramatike, igrala na številnih pomembnih nemško govorečih odrih, mdr. v Münchnu, Konstanci, Zürichu, Kasselu, Göttingenu, Hamburgu, Dunaju, Salzburgu... gostovala pa je tudi na številnih festivalih – leta 1933 je na gostovanju v Franciji zablestela na odru monaškega gledališča. Dekle, ki je bilo izredno talentirano, čednega obraza, skladne telesne lepote in nežnega nastopa, so opazili tudi filmski režiserji. Vzporedno z gledališčem je začela leta 1934 snemati filme, kjer je odigrala nekaj pomembnih ženskih vlog ob znanih takratnih zvezdah nemškega filma. Leta 1935 je odigrala glavno vlogo kot Ivana Orleanska v zgodovinskem epu »Dekle Ivana« (Das Mädchen Johanna). Leta 1945 je bil film zaradi izrazitih povezav z nacionalsocializmom prepovedan. Med drugo svetovno vojno se je skoraj popolnoma umaknila iz filmskega posla, po vojni se je kljub njenim prejšnjim uspehom le delno vrnila. Na televiziji se je pojavljala redko, igrala je v televizijskih priredbah znanih dram in romanov, kot posebna gostja je nastopila tudi v popularnih televizijskih serijah Der Kommissar in Derrick. Nastopila je tudi v številnih radijskih igrah in sodelovala pri sinhronizaciji filmov.

Angela Salloker

| Angela Zalokar/ Angela Salloker.

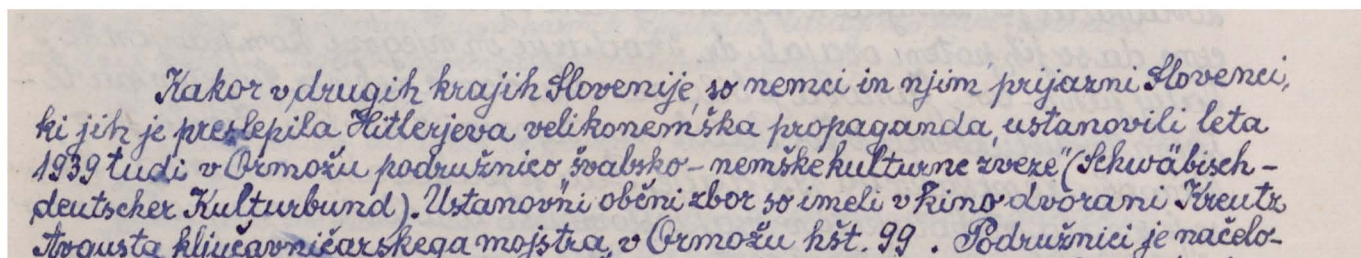

Gledalci so si imeli priložnost ogledati tudi filme, kjer je blestela danes pozabljena rojakinja, avstrijska (nemška) gledališka in filmska igralka (vendar v naših časopisnih virih ob premierah vedno citirana kot slovenska igralka), rojena v neposredni bližini Ptujja v času avstro-ogrske monarhije v Moškanjcih pri Ptujju, Angela Zalokar (Angela Salloker).

Popularnost filma se je z zvočnim filmom bistveno povečala. Zvočni film je odpravil živo glasbeno spremljavo, spremenila se je tudi filmska predstava, saj je bila vsa pozornost gledalca usmerjena na platno. Prostori za predvajanje so morali ustrezati duhu časa. Zaradi občutljive in dragocene armature je zakon predvideval stroge varnostne pogoje, da bi se izognili nesrečam, kot so požar, eksplozija, vnetljivost filma. Podjetni Kreutz je bil edini kinooperater v Ormožu vse do konca 2. svetovne vojne, ko mu je bila kinodvorana zaplenjena v korist splošnega ljudskega premoženja.¹⁰ Med leti 1937/38 se je pri njem zaposlil za kinooperaterskega praktikanta v

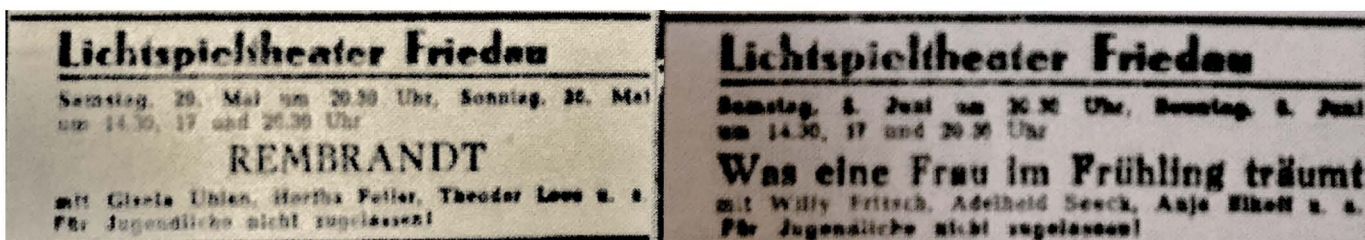
zvočni aparaturi Rudolf Habenschuss, roj. na Ptuj, po poklicu mehanski šofer.¹¹ Kinooperater Kreutz se je v svoji podjetnosti zelo zanimal tudi za pridobitev licence na Ptuj, vendar so vsi poskusi spodleteli.¹²

V času tretjega rajha je film služil kot del učinkovitega velikonemškega propagandnega orožja. V Kroniki mesta Ormož¹³ beremo, da je v tem obdobju bil lastnik kina še zmeraj August Kreutz. V njegovi kinodvorani, hišna št. 99, so že leta 1939 imeli ustanovni občni zbor ormoški kulturbundovci. Med vojno je spored za kino v Ormožu objavljala časopis Marburger Zeitung, izključno nemški filmi pa so se vrteli ob koncu tedna.

Kakor v drugih krajih Slovenije so nemci in njim prijarni Slovenci, ki jih je preslepila Hitlerjeva velikonemška propaganda, ustanovili leta 1939 tudi v Ormožu podružnico švabsko-nemške kulturne zveze "Schwäbisch-deutscher Kulturbund". Ustanovni občni zbor so imeli v kino dvorani Kreutz Trausta ključavničarskega mojstva, v Ormožu hšt. 99. Podružnici je načelo-

Zapis iz Kronike mesta Ormož (SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 51).

Sporedi filmov v Ormožu med okupacijo (Marburger Zeitung).

Po 2. sv. vojni je deloval potujoči kino, Mestni kino Ormož pa je bil ustanovljen v letu 1947 na podlagi odločbe z dne 9. 4. 1947 od OLO Ptuj na Mestnem trgu števil 5.¹⁴ Podjetje se je ukvarjalo s predvajanjem filma, imelo pa je samo honorarne uslužbenke. Honorarni upravnik je bil Franc Pučko in honorarna knjigovodkinja Marija-Marica Jambrekovič. Osebe, ki so bile zaposlene ob predstavah, so za delo dobile samo nagrado. Osnovna sredstva so bila kinoprojektor, kinoojačalnik, zvočnik Iskra, pogonsko previjalo, prosto previjalo, filmski svitki, priključna plošča, mala stranska plošča, 1 garnitura sponk, motorgeneratorje 4 KS, regulirni upor, projekcijska optika f=100, stabilizator, tonska žarnica, kabinska okenca in 3 metre filmskega platna z ogrodjem ter vodovodna napeljava za vodno hlajenje kinoprojektorja.¹⁵ Stalno nastavljenega osebja ni bilo, ampak le honorarni kinooperater, upravnik, knjigovodja, blagajnik in biljeterji. Tarifnega pravilnika OLO Ptuj ni odobril, ker so bili honorarci. Kinopredstave so se odvijale v sredo, soboto in nedeljo po enkrat. Kino je leta 1955 posloval z izgubo, vzrok so pripisovali slabemu obisku, ki se sicer v primerjavi s prejšnjim letom ni prav nič spremenil, zvišanje najemnine filmov, visok

11 SI_ZAP/0008, Mestna občina Ormož, 1715–1947, šk. 18, ovoj št. 74, Edison-zvočni kino Ormož; spričevalo, ki ga je A. Kreutz izdal za Habenschussa dne 6. 4. 1938.

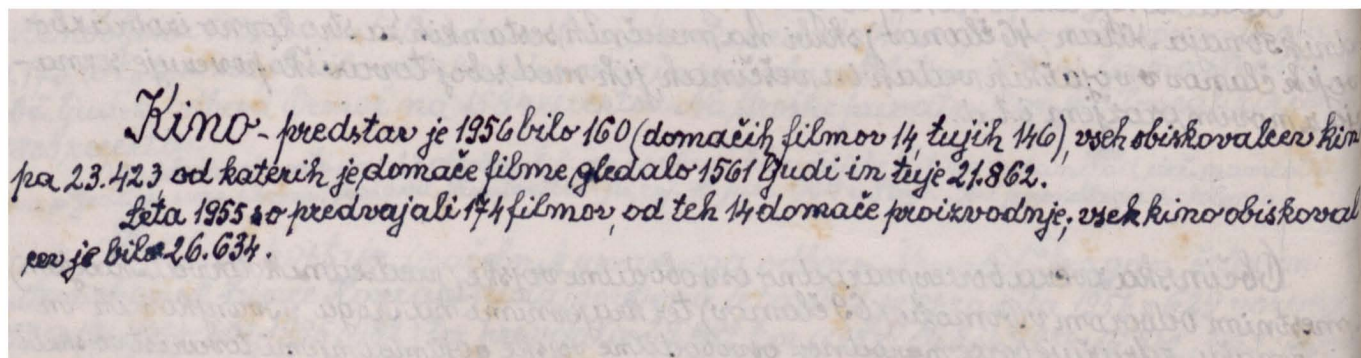
12 SI_ZAP/0006, Zbirka muzejskega društva, 1605–1961, škatla 14; zapisniki sej društva Društveni dom (Vereinshaus) 1919–1940.

13 SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 51.

14 SI_ZAP/0197, SDK Ptuj, ekspozitura Ormož, 1953–1980, šk. 2, ovoj 28, leto 1955, Mestni kino Ormož, 10. 4. 1956

15 SI_ZAP/0197, SDK Ptuj, ekspozitura Ormož, 1953–1980, šk. 2, ovoj 28, leto 1955, Mestni kino Ormož, 10. 4. 1956.

odstotek plačevanja amortizacije in obresti od osnovnih sredstev.¹⁶ Kinopredstav je bilo v letu 1956 160, domačih filmov 14 in tujih 146, vseh obiskovalcev pa 23. 423; od teh je domače filme gledalo 1561 ljudi in tuje 21.862. Leta 1955 so predvajali 174 filmov, od teh 14 domače proizvodnje; vseh kinoobiskovalcev je bilo 26.634.¹⁷

Kino-predstav je 1956 bilo 160 (domačih filmov 14, tujih 146), vseh obiskovalcev kin pa 23.423 od katerih je domače filme gledalo 1561 ljudi in tuje 21.862. Leta 1955 so predvajali 174 filmov, od teh 14 domače proizvodnje, vseh kinoobiskovalcev je bilo 26.634.

| Zapis o kinu v Ormožu iz Kronike mesta Ormož (SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 116).

Povzetek

Podatka, kdaj so se Ormožani prvič srečali s kinom, zaenkrat nimamo, zagotovo pa lahko trdimo, da so bili očarani nad podobami na filmskem platnu, navdušeni in pretreseni nad zgodbami, ki so nudile intenzivno estetsko, čustveno in čutno izkušnjo. Gostovanja potujočih kinematografov predstavljajo prvo obdobje kinematografije na Slovenskem. Pogoj za postavitev gostujočega kinematografa je bilo dovoljenje za najem primerne prostora za predvajanje, ki ga je vsakokratnemu lastniku potujočega kinematografa izdala pristojna občina. Lastniki kinematografov filmov niso pogosto menjavali, zato so potovali iz kraja v kraj, kar jim je omogočala tudi železnica. Ormož pri tem ni bil izjema. Po prvi svetovni vojni so se v kulturnem življenju začela zlata dvajseta leta. Film je postal širokim množicam dosegljiva poceni zabava. Znano je, da je med obema vojnama kinodvorana stala na območju današnje Skolibrove ulice. 21. dec. 1922 je Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za notranje zadeve v Ljubljani, podelila Avgustu Kreutzju st., po poklicu ključavničarju iz Ormoža, neprenosljivo dovoljenje za prirejanje vsakovrstnih kinematografskih predstav v Ormožu (najdlje do 31. 12. 1923). Kasneje se je v prostor za kinogledališče adaptirala iz prej ključavničarske delavnice. Leta 1931 je imel Ormož že zvočni kino. Otroci so si lahko ogledali risanke, ko so po platnu skakale različne živali in so se izvajali razni smešni prizori. Prevladovala so melodrame in komedije, sledili so jim vesterni in pustolovski filmi. Ob nemških so si obiskovalci lahko ogledali še ameriške, angleške, češke in francoske filme. Med igralci so tudi Ormožane najbolj navduševali Greta Garbo, Marlene Dietrich, Hilda Hilderbrandt, Clark Gable, Mae West, Emil Jannings ter številni drugi, med njimi tudi slovenski filmski zvezdi Ita Rina ter uspešna filmska igralka nemškega filma sredi tridesetih let 20. stoletja, rojena v Moškanjih pri Gorišnici, 5. marca 1913, Angela Zalokar. Popularnost filma se je z zvočnim filmom bistveno povečala. Zvočni film je odpravil živo glasbeno spremljavo, spremenila se je tudi filmska predstava, saj je bila vsa pozornost gledalca usmerjena na platno. Prostori za predvajanje so morali ustrezati dubu časa. Zaradi občutljive in dragocene armature je zakon predvideval stroge varnostne pogoje, da bi se izognili nesrečam, kot so požar, eksplozija, vnetljivost filma. Podjetni Kreutz je bil edini kinooperater v Ormožu vse do konca 2. svetovne vojne, ko mu je bila kinodvorana zaplenjena v korist splošnega ljudskega premoženja. Med 2. sv. vojno so se ob vikendih v kinu Ormož predvajali nemški filmi, kar je bilo tudi del nacistične propagande. Po 2. sv. vojni je deloval potujoči kino, Mestni kino Ormož pa je bil ustanovljen v letu 1947 na podlagi odločbe z dne 9. 4. 1947 od OLO Ptuj s sedežem na Mestnem trgu števil. 5. Podjetje se je ukvarjalo s predvajanjem filma, imelo pa je samo honorarne uslužbenke.

Ključne besede: kinematograf, kinooperaterstvo, zvočni kino, Mestni kino Ormož

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ SI_ZAP/0070, Rokopisna zbirka, cca 1496–1959, R-68, Kronika mesta Ormož, str. 116.